

ČLEN A JEHO DVOJÍ PŘÍZNAKOVOST

Iva Svobodová
ÚRJL FFMU Brno
16.4.2016

ÚVOD

Byla zjištěna příznakovost členu na úrovni:

1. mikrojazykové (základní jazykovědné vrstvy: **fonetické, morfologické a syntaktické**)
2. a makrojazykové (**stylistické, pragmatické, kognitivní, atd.**)

mikrojazykové vlastnosti členu

- člen podle B.Zavadila = **satelitní premorfém**, který vstupuje do nominální konstrukce za podmínky shody v rodě a čísle s jádrem SN.

klasifikace morfémů podle pražské romanistiky (B.Zavadil+P.Čermák)

- na základě dvou faktorů:
 - 1. morfemická struktura jazykové jednotky
 - 2. lexikální význam morfému.

klasifikace morfémů

MORFÉMY VOLNÉ

autonomní

satelitní

MORFÉMY VÁZANÉ

bázové

derivační

spojovací

desinenciální

morfémy volné

mají podobu slov (jsou to jednoty graficky oddělené a přemístitelné)

autonomní = morfémy lexikální povahy
= L- morfémy, které tvoří samostatný
nesegmentovaný lexém:
= *hoje, cá, porque, etc.*

satelitní = auxilianty
= (G-morfém), morfémy gramatické
povahy,
slov
které mají podobu oddělitelných
= *desatou a rir, tenho falado, o guia)*

morfémy vázané

= morfémy svázané s jinými morfémy v 1 slově

bázové = Lmorfém
= zapojený do vnitřní struktury lexému
= věcný význam
= **cavalo**

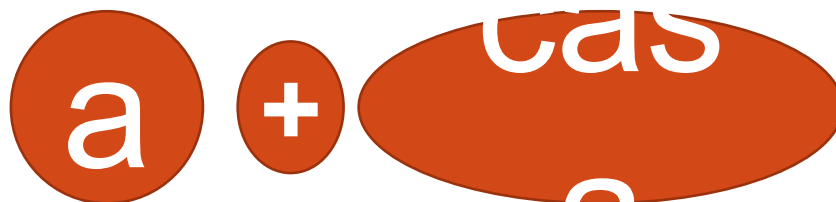
derivační = L morfém
= opřený o bázový morfém
= dotváří význam
= cavale**iro**

spojovací = nejsou nositeli žádného významu
= spojovací morfémy mezi lexikálními základy v
kompozitech
= chá-**l**-eira

desinenciální = G-morfémy, který se nachází za lexikální složkou
= falare**i**

generativní přístup

- člen = slovní druh autonomní, protože je syntakticky nezávislý

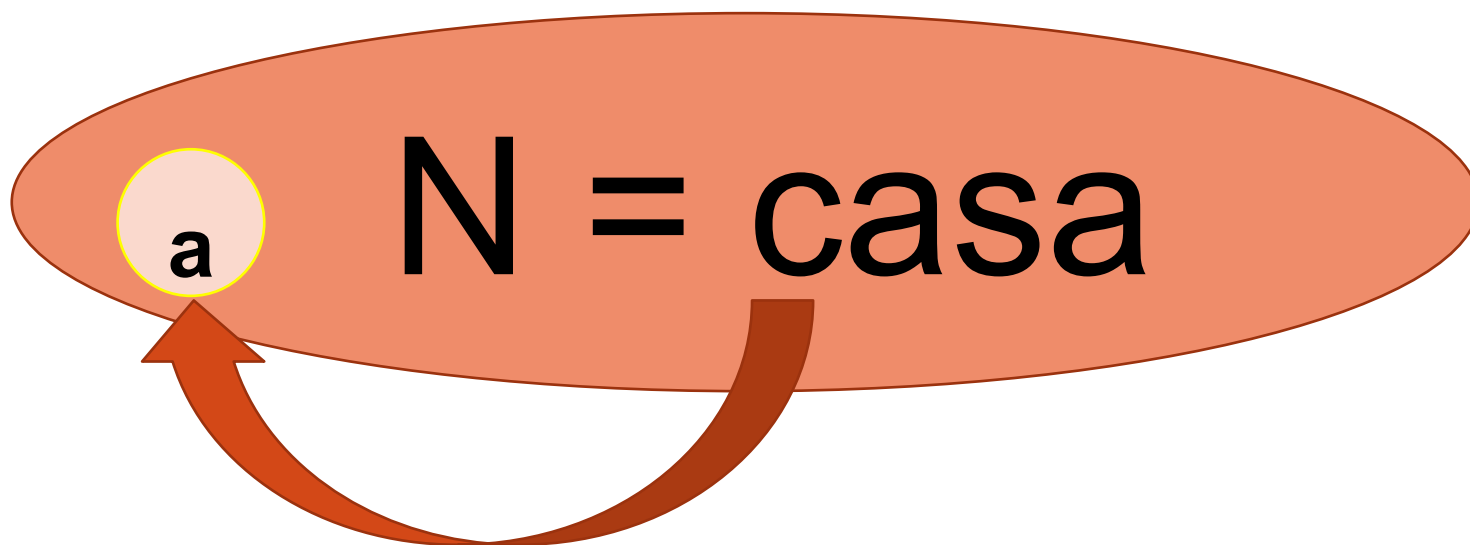
strukturalistický přístup

člen= slovní druh závislý, který je sice součástí nominální konstrukce **v širším slova smyslu** (je operátorem determinačních procesů), **ale** je premodem podstatného jména **a** → **nachází se na periférii nominálního syntagmatu** **přijímá jeho gramatické vlastnosti: generické a numerické flektivní rysy.**

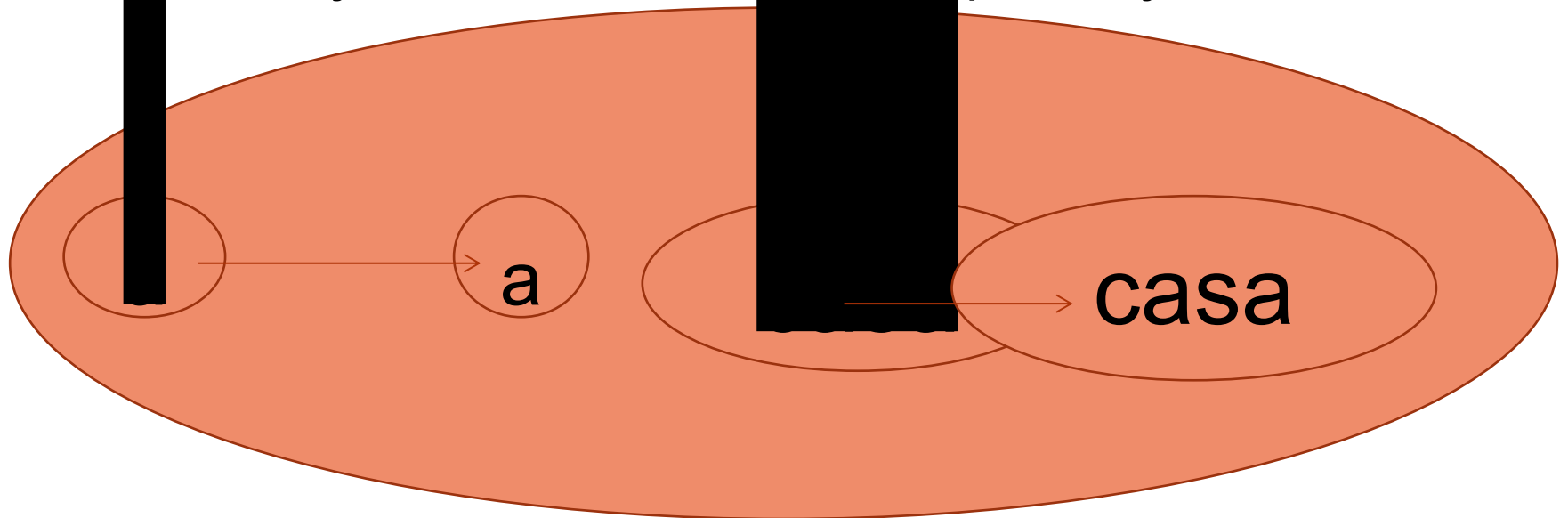
regresivní pohyb

člen= přijímá gramatické vlastnosti N: generické a numerické flektivní rysy. To znamená, že jde o REGRESIVNÍ POHYB.

progresivní pohyb

Někdy ale dochází k situacím, kdy podstatné jméno přijímá generické generické flektivní rysy členů to znamená, že jde o POHYB progresivní. V tom případě jméno se posouvá v syntagmatickém spojení z pozice člena sémantického mírně z pozice jádra a člen se k jádru přibližuje.

příznakovost [+/-]

(teorie: M.Krčmová)

- **příznakovost +** kanonická funkce (v tomto případě regresivní pohyb)
- **příznakovost -** opačný význam, agramatičnost, neobvyklost, odchylka od normy

makrojazykové vlastnosti členu

Na úrovni stylistické je člen možno vnímat jako **stylém**, což je pojem, který zavedl Ján Findra a znamená jakýkoliv stylistický prostředek, který je schopen aktivovat či deaktivovat stylistický profil. Má **dvě** složky:

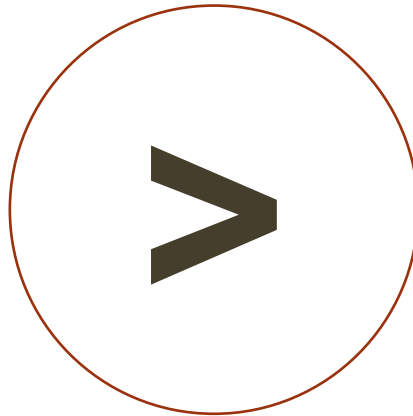
- **informém** (stylisticky pasivní složka, objektivní a informačně věcná)
- **pragmém** (stylisticky aktivní složka, subjektivní, expresivní, emotivní, apod).

transparence členu

Stylistické složky členu implikují **různou míru transparence.**

Zatímco noční význam členu, tedy **informém**, je pouze nepříznačový, pak pragmatická složka členu, zvaná **pragmém**, která může změnit stylistický profil, není vždy úplně transparentní, protože implikuje různé stupně familiarity, expresivity, atd.

transparence

informém

vs.

pragmém

povaha:
kanonická
bezpříznakový

význam:
neutrální
věcný
objektivní

transparence

MAX

+

povaha:
NEkanonická
BEZpříznaková

význam:
pragmatický
expresivní
subjektivní

transparence

MIN

-

morfologická příznakovost členu

- ve dvou rovinách:

1. *la langue*, pohyb, v němž dochází ke gramatické shodě a možnost kompatibility s jinými slovními druhy než N při nevlastní derivaci.

2. *la parole*, především pak v konkrétních morfologických tvarech stažených s předložkami.

příznakovost na úrovni *la langue*

- Vychází z **exponentní funkce** členu, který přijímá generické a numerické rysy N.
- **Exponent** je pojem zavedený Vladimírem Skaličkou a je to lingvistický prostředek, který je schopen vyjádřit gramatické kategorie.
- Často v Pražském kroužku nahrazuje pojem *gramatický morfém* nebo *gramém*.

shoda progresivní

Progresivní shoda byla shledána, když se člen staví před následující N:

1. uniformní bigenerické (*o/a pianista*)
2. uniformní binumerické (*o/os atlas*).
3. uniformní bigenerická polisemantické (*o/a capital, o/a guarda, o/a lente*).
4. v některých případech hrál roli faktor historický: *o/a eczema, o/a laringe, o/a entorse*

generická progresivní shoda

člen může také lokalizovat N do různých variant a dialektů portugalštiny: Zde bychom mohli hovořit o diatopické relevanci členu:

- o *árvore (dial.) x a árvore (PE,PB)*
- o *grama (PB) x a grama (PE)*
- o *media (PE) x a mídia (PB)*
- o *duche (PE) x a duche (PB)*
- o *ganguê (PE) x a gang (PB)*

geografická lokalizace prezence x absence členu

Někdy to není rod substantiv, ale jen pouhá přítomnost členu:

- (-) Lagoa (PE) x **a** Lagoa (PE dos Açores)*
- em (-) África (PE) x **na** África (PB)*
- em (-) Itália (PE) x **na** Itália (PB)*

morfológická příznakovost

spočívá tedy v progresivním pohybu shody, kdy rod, číslo, lexikální význam či diatopické vymezení je dáno členem

bezpříznakovost

	sentido regressivo 	nome
o		amigo
a		amiga
os		amigos
as		amigas

o artigo assume o género e o número do nome (núcleo do SN)

príznakovost

	movimento progressivo	nome
o		lente
a	o nome (núcleo do SN) assume o sentido de acordo com o género do artigo	lente

příznakovost

artig o	movimento progressivo	nome	
o	 o artigo (núcleo do SN) localiza o nome	sanduíche (Português Brasil)	do
a	diatopicamente numa das variedades de Português	sanduíche (Português Europeu)	

príznavovost

artig	movimento progressivo	nome
o		
o	o artigo (núcleo do SN)	componente (PB)
	restringe diatopica e	
a	semânticamente a	componente (PE)
	significação do nome, no	
	sentido progressivo	

nevlastní derivace

další typ morfologické příznakovosti: na slovním druhem jiným, než je podstatné jméno jde o jakousi anomálii, která vykazuje jak funkční tak stylistickou aktivitu.

Podle Zavadil, Čermák (2010:172) hovoří o:

- **morfologické** nominalizaci a
- **syntaktické** nominalizaci

morfológická nominalizace

morfológická nominalizace je **kompletní**, tzn: jiný slovní druh **přijímá gramatické kategorie a mohou být součástí slovesné valence.**

a) přímo, tedy podle morfológické struktury daného slova: (**os** *prós*, **o** *que*)

b) nebo nepřímo, podle sémanticky původního jmenného ekvivalentu. (**o** *sim* x **os** *sim*, **o** *não* x **os** *não*).

morfológické nominalizace

- časté:
 - deadjektivní (***negro***→***o negro***)
 - deverbální infinitivní a participijná (***jantar***→***o jantar***; ***morto***→***o morto***).
- okazionální:
 - spojky (***o onde, o quando, o como ou o porquê***)
 - negativní, pozitivní a způsobová adverbia (***o não, o sim, o bem***)
 - předložky (***os prós e os contras***)
 - citoslovce (***o oxalá***)

syntaktická nominalizace

- časté:
 - **nominalizace infinitivních vět**
 - *Agradeço-lhe o ter-me convidado para os Dias de Cultura.*
 - *O eles terem fumado demasiado prejudicou-lhes a saúde.*
 - *O terem aparecido tantas pessoas na manifestacao indica o grau de descontentamento dos trabalhadores.*
- okazionální (hovorově)
 - **nominalizace finitních sloves** (*É o vens!*).

stylistická aktivita na úrovni morfologické

Nominalizované slovní druhy, jako jsou spojky, předložky, citoslovce, atd... jsou na straně jedné **ikonické, sémanticky jednoznačné.**

Na straně druhé ale působí **gramaticky anomálně**, což upoutává větší pozornost čtenáře a přispívá tak k dynamičtějšímu a snad asi i většímu důrazu na daná pojmenování ve srovnání s jeho ekvivalenty kanonickými.

pragmém x informém

o sim = o acordo

o não = o desacordo

o onde = o lugar

o quando = o tempo

o pró = a vantagem

o porquê = a causa

o contra = a desvantagem

příznakovost na úrovni *la parole*

- příznakovost konkrétního morfologického tvaru: tedy neurčitého členu s předložkou de
- zjištěna vysoká frekvence jak **stažených** tak **nestažených** tvarů v různých typech textu

tvár *dum/duma* x *de um/ de uma*

de um / de uma je obligatorní jen když je člen název titulu či součástí podmětu osobního infinitivu.

porovnáme-li bez hlubší analýzy , výsledky signalizují **vyšší frekvenci tvaru „de um“** (CETEM PUBLICO)

„de“ „um“ **50 780** výskytů > „dum“ **580** výskytů

příklady:

*as armas **de uma** luxuosa arte*

*Nessa altura o desporto era encarado **de uma** maneira diferente.).*

hypotéza

1. Domníváme se, že nestažené tvary jsou povědomě používány mluvčími pro enfatizaci kvality podstatného jména, které následuje. Podle M.R. Lapy (1989:122), totiž má **člen neurčitý schopnost enfatizovat kvalitu skutečnosti**.
2. Tato **funkce valorizační** je viditelnější, když neurčitý člen figuruje v textu jako **samostatná jednotka** (tedy v nestaženém tvaru). Zároveň však mohou **nestažené tvary** souviset s **pomalejším tempem** promluvy.
3. v tomto duchu bychom mohli hovořit o **enfatizující a stylisticky příznakové povaze nestaženého tvaru** v porovnání s tvarem staženým.

Porovnání stažených a nestažených tvarů s předložkou *em*

num/numa 26780/25762 výskytů

>

em um/uma 203 /56 výskytů

„*dum*“/*duma 580/618 výskytů*

>

de um/de uma 50 780 /43725
výskytů

porovnání příznakovosti

nestažený
tvar

de um
de uma
em uma
em um

gramaticky
správný

morfologicky
nepříznakový,

ale

stylisticky

aktivní

stažený
tvar

dum
duma
num
numa

gramaticky
správný

morfologicky
nepříznakový,

porovnání frekvence

nestažený x stažený tvar	▶	de um de uma num numa	stylisticky aktivní stylisticky pasivní	vyšší frekvence
nestažený x stažený tvar	▶	em um em uma dum duma	<u>stylisticky</u> <u>aktivní</u> stylisticky pasivní	nižší frekvence

agramatické vazby/odchylky od normy

- Zajímavé jsou také **morfologicky příznakové tvary agramatické**, které by podle našeho mínění mohly pro svou frekvenci použití být považovány za *odchylku od normy*.
- Použití kratických tvarů i v případě, že člen byl součástí SN [podmět osobního infinitivu].

příklady

- *...é o facto **dos** alunos que frequentam colégios particulares, conseguirem alcançar médias que nunca conseguiriam alcançar no ensino público....*
(CD, Português falado, Vida de estudante)
- *A referida placa só terá inaugurada em 1911, quando em Lisboa decorreu um conjunto de iniciativas dedicado ao **autor dos Lusíadas***
(CETEM Público, linguateca.pt:par=ext1281121-soc-97b-2)
- *Sintoma da gravidade da situação é o facto dos militares estarem divididos entre as duas facções...*

(CETEM Público, linguateca.pt:par=ext525038-

porovnání příznakovosti

stažený

tvar

**dum
duma
do
da**

**agramatický
(odchylka od
normy)**

morfologicky

příznakový

nestažený

tvar

**de um
de uma
de o
de a**

gramatický

morfologicky

nepříznakový

stylistická příznakovost

- navrhujeme rozdělit hodnotu členu na:

1. *konstantní*

2. *inherentní*

3. *adherentní*

konstantní hodnota

- systematicky stejné používání členu
- látkové podstatné jméno ve funkci předmětu je bez členu:
Bebeu (-) água fria./ Não há (-) salmonetes no mercado.
- látkové podstatné jméno ve funkci podmětu je se členem:
A água é indispensável para a vida.
- podstatné jméno označující profesi v sekundární predikaci je bez členu:
Ele é (-) médico./
- používání eliptického členu v titulcích zpravodajství
(Médico segura coração de bebé).
- **A T D.....**
- “Gramática Construtural da Língua Portuguesa” definuje “constâncias” jako „ konstantní jednotky, jejichž záměna by mohla způsobit nedorozumnění. (Back, Mattos: 1972).

adherentní hodnota

- může spočívat i ve vyšší stylistické aktivitě.
- člen má kromě funkce aktualizační (determinační) také kontextovou, stylistickou funkci:

É o vens!

*As crianças são **uns** piratas!*

*Ela tem **uns** olhos!*

inherentní hodnota

- má pouze **komunikační informativně věcnou** funkci.
- člen je nositelem pouze **nocionálního, objektivního** významu.
- **nevykazuje** pragmatickou funkci
- součástí terminologických názvů

(*a cirurgia x *uma cirurgia*).

cíl výzkumu

zkoumat adherentní hodnotu
členu

toponym a antroponym:

variabilita členu v PB

- variabilita úzusu je v PB méně stabilní, jelikož společnost je sociolingvisticky variabilnější
- v PB se v mluveném jazyce člen s antroponymy používá v závislosti **na věku a pohlaví** mluvčího, ale také na **stupni familiarity** mezi mluvčími
- v psaném jazyce se členu s antroponymy v PB téměř nevyskytuje, zde člen vykazuje větší stabilitu než v PE.

použití členu s antroponymy názory

- “Em português europeu, os nomes próprios de pessoa (quando usados referencialmente) são **obrigatoriamente** precedidos de um artigo definido ... todos os nomes próprios se encontram submetidos a este comportamento.” (Soares 1999: 496).

použití členu s antroponymy

názory

- V PE se však člen vyskytuje podle toho, o jaký stylistický žánr se jedná.
- formální diskurs, psaný formální jazyk (reportáže, kritiky, recenze na literární či filmová díla) – elipse členu:
 - (objektivita autora, nutnost autora udržet si odstup od osob či postav, které jsou předmětem díla či zprávy.

porovnání

2 věty se stejným nočním významem ale v jiném registru:

- **O Marko** estuda agricultura tecnológica e **a Iva** prepara-se para concluir gestão. (registro oral)
-
- **Marko** estuda agricultura tecnológica e **Iva** prepara-se para concluir gestão.
(registro jornalístico)

historické osobnosti

- jména historických osobností podle (Soares 1999: 49) **nepřipouští** použití určitého členu.

x

- v neformálním diskurzu je **ale** použití členu **zcela běžné**

příklad

...a dona Ana era uma senhora da, eh, da alta sociedade que, eh, oferecia muitos banquetes, e sobretudo lanches **ao, ao, ao** Garrett, **ao, ao** Guerra Junqueiro, e. **ao** Dom António Feliciano de Castilho -, **o** Camilo tinha que sustentar isso e ela então com as suas fidalguias, com as suas burguesias, lá sustentava, ia-se polindo...
(CD Português falado, Amores de Camilo)

téma rozhovoru je portugalská literatura. mluvčí mluví o spisovateli, jehož život a dílo velmi dobře zná). a používá přitom člen.

příklad

- to stejné platí také o jménech osob, které patří do určité komunity přátel, kolegů atd...
- **Pedro Rodrigues** é o nosso novo colega.
(formálně)
- **O Pedro Rodrigues** está à nossa espera.
(neformálně)

konstanta nebo adherence v PE?

- Zde je na místě se ptát, v kterých diskurzích je člen informémem a ve kterém pragmémé.
- domníváme se, že přestože Lapa (1984:120) definuje člen s křestními jmény jako prvek, který signalizuje vysoký stupeň familiarity a expresivity, pak vzhledem k častosti použití by měl být definován spíše jako **konstanta**. Jeho původně pragmatická hodnota se v tomto případě automatizuje a aktivuje se v takových sděleních, jako je o Camoes, o Camilo Castelo Branco, o José Vasco...

konstanta nebo adherence v PB?

- člen s křestními jmény je dán sociolingvistickými faktory. Proto není automatický. Více jej používají například ženy a méně muži.
- Když se vyskytne, tak vždy vynikne jeho příznaková hodnota expresivní, subjektivní atd.

PE x PB

Português Europeu	Português do Brasil
(-)Déreck não se esquece nuncas do seus deveres.	(-)Déreck não se esquece nuncas do seus deveres.
pragmema na linguagem oral informema na linguagem escrita	informema na linguagem escrita e oral

PE x PB

Português Europeu

O Déreck estuda aplicadamente as lições.

informema na linguagem oral
pragmema na linguagem formal (literária, etc)

Português do Brasil

O Déreck estuda aplicadamente as lições..

pragmema na linguagem oral e escrita

závěr

- morfologická a stylistická příznakovost
- morfologická příznakovost I. *la langue x la parole*.
- stylistická příznakovost : pragmém a informém
- A nossa pesquisa completa encontra-se no link:
<https://is.muni.cz/www/9255/articles/>